

PAUL MIRANDE

BROKSTUKKEN

VERHALEN VANONDER HET PUIN

CUENCA (ECUADOR), 2024.

CONTINENTENDRIFT

OVERTOCHTEN

verhalen onder de noorderkeerkring

BROKSTUKKEN

verhalen vanonder het puin

JAGUAR

kroniek van een reis naar de dood

CONDOR

kroniek van een reis naar de roots

1569	9
1625	33
1739	53
1883	75
1933	123

1569

“LUTHER VERDEDIGD
DOOR MINDERBROEDER”

1625

“*RUBENS ONWETEND
OVER VERLOREN DOEK*”

1739

“VOLTAIRE BEKLAAGT ZICH
BIJ KLEINZON ZONNEKONING”

1883

“*MARX GEHEKELD
DOOR HOOFD STERRENWACHT*”

1933

“EINSTEIN WEIGERT STEUN
AAN PACIFISTEN”

aan Frederik Verleden

*« L'Histoire avec H majuscule est-elle guère plus
que ce prestigieux monument que nous avons élevé
avec les débris de ses moments ? »*

APRÈS NOUS LES ENFANTS

1569

Quito, 6 december

1. God

'God alleen,' ving onze gardiaan Joos de Rijcke zijn brief aan Anna Bijns aan, *'zal in het hiernamaals oordelen over Maarten Luther en Maarten van Rossum. Van Rossum kwelt lichamen, schrijf je, maar Luther richt zielen ten gronde. En dat is uiteraard erger. Toch baart veel van wat vandaag in Christus' naam gebeurt me zorgen. Want wie zal ooit de goede van de slechte christenen kunnen scheiden? Natuurlijk moeten we de Kerk, onze moeder, verdedigen tegen al wie haar aanvalt. Maar ook Luther valt de Kerk aan in Jezus' naam. En Onze Lieve Heer wordt ook door dieven en moordenaars van het slag van die andere Maarten ingeroepen. Dankzij mijn neef broeder Bonaventura, door de Paus in Lima tot inquisiteur benoemd, heb ik kennis kunnen nemen van je jongste dichtbundel. De opbrengst ervan moet de schade helpen lenigen die de Beeldenstorm onze Orde heeft toegebracht. Broeder Matthias, een met mijn neef meegereisde novice die bij ons in Quito zal blijven, heeft me echter ook verteld over de excessen van de hertog van Alva in onze Habsburgse Nederlanden. De Spaanse katholieken hebben zo hun eigen opvatting over het ware geloof. Dat heb ook ik kunnen vaststellen toen ik in het jaar des Heren 1535 in dit voormalig Incarijk arriveerde. Zij wilden uit alle macht El Dorado vinden. En in deze zoektocht hebben zij hun verlangen naar goud steeds boven hun liefde tot God geplaatst. Ik zal Antwerpen helaas nooit weerzien, maar waarom moest mijn eigen Orde mij op mijn oude dag nog naar Popayán sturen?'*

2. Bijbel

Aanleiding tot deze brief was het onverwachte bezoek van broeders Bonaventura en Matthias uit Antwerpen. Toevallig had dat uitgerekend plaats op sinterklaasdag, de dag waarop de stichting van Quito in 1534 wordt gevierd. Een novice van gemengd bloed kwam me op het middaguur roepen in de binnengalerij, waar ik een portret van de Heilige Maagd voltooide.

Twee minderbroeders uit *Amberes* wilden dringend de gardiaan spreken.

Daar broeder overste *Jodoco* afwezig was, werd ik erbij gehaald.

Ik ontving beide broeders in de hal van het San-Franciscoklooster, dat broeder Joos en ikzelf lang geleden bouwden op de lustpaleizen van Huayna Capac, de vader van Atahualpa. Het hart van die Inca wordt in een gouden vaas bewaard in de Zonnetempel op de *Panecillo*, een heuvel die Quito overschouwt.

De oudste broeder vroeg me meteen wie ik was.

‘Ik ben broeder Pieter Gossael,’ antwoordde ik, ‘maar hier noemen ze me *Padre Pedro, Pedro Pintor*, omdat ik de bekeerlingen leer schilderen. En u, goede broeders ? Wat brengt u hier ?’

‘Ik ben broeder Bonaventura uit Antwerpen. Broeder Joos is mijn oom. Zijn moeder Johanna was de zus van mijn moeder Anna. Ikzelf ben nog niet helemaal uit de stamboom van onze familie wijs geraakt. Maar ik wilde altijd al in de voetsporen van mijn oom treden en Christus’ missie in de Nieuwe Wereld volbrengen. Mijn oom zou Francisco, de oudste zoon van Atahualpa, hebben bekeerd, en daardoor de zoonanbidders de weg naar het ware heil hebben getoond. Nu heeft God gewild dat ik door Pius de Vijfde, zelf inquisiteur van Como en Bergamo, in Lima tot inquisiteur werd benoemd. Broeder Matthias, de novice die me heel de tijd heeft vergezeld, zal bij jullie in Quito blijven.’

‘Gewoonlijk krijgen wij eerst bericht als we bezoek uit het Oude Continent verwachten.’

‘Alles is heel vlug gegaan, broeder *Pedro*. Ik mag u toch zo noemen ? De eerste door de Paus benoemde inquisiteur, doctor Andrés de Bustamente, is tijdens de overtocht omgekomen. Ik moest hem zo vlug mogelijk vervangen om licentiaat Serván de Cerezueta bij te staan. Maar ik kon niet naar Lima reizen zonder eerst mijn oom in Quito te hebben opgezocht. Bovendien heeft onze Orde beslist dat broeder Matthias jullie zou komen versterken.’

‘Ik ben meer dan dertig jaar geleden,’ zei ik, ‘samen met uw oom, ook naar hier gereisd om de mensen hier tot het ware geloof te bekeren ...’

‘Dat weet ik, broeder *Pedro*. Ik heb de hand kunnen leggen op broeder Joos’ brief uit 1536 aan zijn intussen allang overleden ouders Josse en Johanna. 1536 is trouwens ook mijn geboortejaar. Wij hebben ongeveer dezelfde, in die brief in detail beschreven route gevolgd als jullie toen. Maar we zijn vanuit Panama onmiddellijk naar Peru gevaren zonder eerst Nicaragua aan te doen. In Guayaquil zijn we ontscheept om zo de moeilijke klim te paard naar Quito aan te vangen.’

‘Ik wist niet dat de inquisitie ook in de Nieuwe Wereld voet aan de grond wilde krijgen ...’

‘De Paus rekt in alle streken onder zijn geestelijk gezag op de inquisitie om de sodomie, de astrologie, de hekserij en de alchimie te bestrijden. In zijn pauselijke bul *Hebraeorum gens* heeft hij ook de verbanning van alle joden uit de Pontificale Staten bevolen. Wij hebben in de Habsburgse Nederlanden drie jaar geleden de Beeldenstorm doorstaan. Die verraderlijke opstand heeft niet alleen onze Orde maar de hele christenheid veel schade toegebracht. Anna Bijns heeft daarom haar dichtbundel, de REFEREINEN van 1567, aan onze Orde opgedragen !’

Wegens de hoogte, die hij niet gewend was, hapte broeder Bonaventura naar adem, en vervolgde ietwat hooghartig : ‘Volgens mijn door het Vaticaan verstrekte inlichtingen, worden momenteel in Bazel de *Sagradas Escrituras* gedrukt. Die Bijbel zou in de Spaanse kolonies voor de verspreiding van het katholieke geloof zeer nuttig zijn ...’

‘Waarin zal uw opdracht in Lima bestaan ?’ vroeg ik. Tenslotte stond Quito onder het gezag van Lima. Het was dus van vitaal belang te weten waaraan zich in de toekomst te houden !

Opnieuw hapte broeder Bonaventura naar adem, en vervolgde als een volleerde schoolmeester : ‘Het zal ons uiteraard in deze barbaarse streken minder om de bestrijding van sodomie, astrologie, hekserij of alchimie te doen zijn ...’

Ik knikte goedkeurend. Wat kon ik daarop zeggen ? Die zaken kwamen in onze provincie van Quito niet voor.

‘De Paus heeft me wellicht uitverkoren,’ voer broeder Bonaventura voort, ‘omdat lutheranen, joden en ketters zich tersluiks in het overzeese rijk van Filips de Tweede vestigen. En daar hebben we bij ons meer ervaring mee dan op het Spaanse schiereiland. Daar zijn joden en moren al sedert 1492 verdreven. Nu is het net onze opdracht te vermijden dat de Nieuwe Wereld evenzeer wordt vergiftigd door vijanden van het katholieke geloof als het Oude Continent !’

De hoogte bleef broeder Bonaventura ongetwijfeld parten spelen, want hij verloor even de draad van zijn betoog, en hernam zich door te zeggen : ‘Graag had ik voor jullie de *Biblia Regia* of Koningsbijbel van Christoffel Plantijn meegebracht. Die wordt eerlang in Antwerpen gedrukt. Ik heb het er toevallig met de samensteller, de Spanjaard Benedictus Arias, over kunnen hebben toen ik het atelier van Plantijn bezocht. Dat is een titanenwerk. Het Oude en Nieuwe Testament in vijf talen. Jammer genoeg was hij voor mijn vertrek nog niet klaar.’

‘Zoveel weelde hadden we heus niet verwacht,’ stelde ik broeder Bonaventura gerust. Tenslotte was ons probleem niet met welke versie van de Bijbel we de ongeletterde indianen tot het christelijk geloof zouden bekeren. Ons grootste probleem was het bestrijden van het bijgeloof. Het opofferen van zuigelingen bij een maaneclips, bijvoorbeeld !

‘We beredderen ons met oudere versies van de Heilige Schrift,’ bracht ik ten slotte uit. ‘Gods Woord zal toch altijd Gods Woord blijven ?’

Onze door de Paus benoemde inquisiteur had de gezegende leeftijd die broeder Joos en ik hadden toen we in Quito aankwamen. Ik begreep dus zijn jeugdig enthousiasme. Maar toch. Hij scheen er met de grove borstel door te gaan. Ik had ook al gemerkt dat hij de aanwezigheid van indianen en mestiezen in ons klooster niet al te zeer op prijs stelde. Hoe zou hij daar in godsnaam in Lima mee omgaan ?

Plots keek broeder Bonaventura me recht in mijn gezicht aan, en vroeg :
‘Waar is mijn oom trouwens ?’

‘Hij neemt deel aan de feestelijkheden. Quito is exact vijfendertig jaar geleden gesticht door Sebastián de Belalcázar. En dat wordt hier uitbundig gevierd. Uw oom wordt hier overigens *Fray Jodoco Ricke*, of gewoon *Fray Jodoco* genoemd.’

‘Dat weet ik.’

‘Kent u Spaans ?’

‘In de bibliotheek van onze Orde in Antwerpen zijn tal van boeken in het Spaans gesteld. En wij hebben in Cadiz, broeder Matthias en ik, voor onze overtocht, de grammaticale basisbeginselen geleerd. Zoals ik reeds zei, was ik altijd al van plan in de voetsporen van mijn oom te treden. De omstandigheden hebben er echter anders over beslist !’

‘De omstandigheden ?’

‘De beroerten ...’

‘De beroerten ?’

‘De strijd tegen de hervormers, broeder *Pedro*. De hertog van Alva doet al wat hij kan om het katholiek geloof in onze provinciën te herstellen. Keizer Karel heeft Luther destijds uit het Heilig Roomse Rijk verbannen, maar de lutheranen zijn alleen maar talrijker geworden. De wederdopers hebben destijds op de Dam naakt het Duizendjarig Rijk aangekondigd, maar zijn terecht verdelgd. De calvinisten overspoelen Antwerpen met hun dwaze geschriften. Het optreden van de wereldlijke autoriteiten is te laks. Zelfs de adel is aangetast !’

‘Hoezo ?’ vroeg ik.

‘Net voor ons vertrek vorig jaar was ik op de Grote Markt van Brussel getuige van de onthoofding van de graven van Egmont en Hoorn ...’

‘Dat waren, voor zover ik weet, toch katholieke edelen?’

‘Alleen Egmont. Jammer genoeg verzwakte hij onze strijd tegen hen die zichzelf *protestanten* noemen. Ze roepen de gewetensvrijheid in maar zijn onderling hopeloos verdeeld. Een kat zou er haar jongen niet in terugvinden. Onze goede maagd Anna Bijns heeft er zich fel tegen verzet. Zal ik een aantal van haar verzen voorlezen?’

‘Als u het niet erg vindt, broeder Bonaventura, zou ik liever hebben dat u uit de brief van uw oom aan zijn ouders uit uw geboortejahr voorleest. Maar ik vermoed dat jullie na jullie dagenlange tocht te paard door de Andes toch eerst iets willen eten?’

Zo leidde ik onze twee Vlaamse broeders onze prachtig verlichte eetzaal binnen, waar onze Spaanse broeders reeds hun plaats voor het middaggebed hadden ingenomen.

3. Epistel

‘Eerbiedwaardige ouders,’ ving broeder Bonaventura, na het hoofdzakelijk uit maïs bestaande middagmaal, zijn lezing van broeder Joos’ epistel van zes maart 1536 aan. *‘Voor alles een devote groet in de Heer Jezus. Ik zou jullie veel kunnen vertellen over ons land van aankomst. Maar alles is niet voor ieder mens even leerzaam. Weet edoch dat veel zaken hier het menselijk verstand te boven gaan. De oorspronkelijkheid en beschavingsgraad van de plaatselijke bewoners kunnen niet genoeg worden bewonderd. Helaas valt ook hun barbaarsheid te betreuren. Hun voorouders noch zijzelf hebben immers ooit God geëerd of gediend.’*

‘Oeck soe en weeten sij niet ofter een God is.

Want alle cracht ende macht scrijven sij der sonnen toe.’

‘Zij weten zelfs niet of er een God is, stel u voor. Tempels en gebouwen zijn aan de zon gewijd. En zij zweren bij de zon en de aarde zoals wij bij God !’

Opnieuw hapte broeder Bonaventura naar adem alvorens te vervolgen : *‘Voor de komst van de christenen heerste dit beschaafd en strijdlustig volk over een rijk dat zich over vierhonderd mijl uitstreckte. Huayna Capac heeft even grootse dingen gerealiseerd als de Romeinse keizers. Doorheen heel zijn rijk heeft hij door berg en dal wegen aangelegd van ongeveer twee lansen breed. Zij voeren door moerassig land en stromende rivieren over adembenemende bruggen. De reiziger kan om de zoveel mijl uitrusten in schuilhutten, die van al het nodige zijn voorzien. Hun paleizen en kastelen zijn eveneens ongeëvenaard. Ik heb zalen van driehonderd en zelfs zeshonderd voet lang gezien. Menige constructie, die door geen enkele koning of keizer die ik ken werd overtroffen, werd evenwel door het vuur verwoest. Dat gebeurde hetzij door toedoen van de christenen, hetzij door toedoen van henzelf !’*

‘Van desen volcke is veel vruchte te hopen dat sij lichtelijck sullen bekeert worden. Maer sij hebben veel letsels ende door der giericheijt van den Kerstenen, so worden sij tot swaerder slavernijen gedwongen !’

Broeder Bonaventura herhaalde nu rustiger ademend de passage die hij net kwam te lezen en die hij essentieel vond : *‘Dit volk zal makkelijk bekeerd worden, al heeft het veel geleden en is het door de gierigheid der christenen tot zware slavernij gedwongen !’*

Ik knikte instemmend en betreurde dat broeder Joos nog niet present was om zijn woorden van toen opnieuw te aanhoren.

Broeder Bonaventura vervolgde : *‘De oorspronkelijke bewoners zijn ten andere niet talrijk meer, tenminste als men hun huidige met hun vroegere aantal vergelijkt. De oorzaak hiervan ligt in de oorlogen die ze zowel tegen elkaar als tegen de christenen hebben gevoerd !’*

Ook de broedertwist tussen Huáscar en Atahualpa kon niet onvermeld blijven. Beiden waren Huayna Capacs zonen, maar Huáscar was bestemd om vanuit Cuzco over het Incarijk te heersen, terwijl Atahualpa zijn halfbroer vanuit Quito de oorlog verklaarde !

'Atahualpa,' las broeder Bonaventura, 'heeft veel gebieden – waaronder het land van kaneel – veroverd, maar de bewoners aldaar hebben geweigerd zich te onderwerpen. Zijn troepen zijn dan ook wreed tekeer gegaan en hebben zelfs zuigelingen niet gespaard !'

Onze Spaanse broeders, die uiteraard geen woord verstonden van broeder Bonaventura's lezing, hadden intussen verstoord de eetzaal verlaten. Waarom werden zij in hemelsnaam geconfronteerd met de taal van hun gardiaan uit een ver verleden ? Was dat intussen niet de taal van de opstandige, tot nader order Spaanse Nederlanden geworden ? De taal van de geuzen ? De taal van de vijanden van de Paus ?

Ik vroeg broeder Bonaventura dat gedeelte van het epistel uit 1536 over te slaan dat de route met aanduiding van plaats en tijd betref die we hadden gevolgd : Middelburg, Toulouse, Cadiz, Hispaniola, Nicaragua en Panama. Die lange overtocht vol ontberingen zou ik geen tweede keer willen meemaken. In Panama was ik trouwens ziek geworden, zodat ik eerst later naar Tumbes kon varen en broeder Joos, met wie ik die lange overtocht had aangevangen, via Guayaquil in Quito vervoegen.

Het slot betref trouwens broeder Joos' eenzame aankomst in Quito : *'Zo arriveerde ik ten slotte op sinterklaasdag in Quito, reeds veroverd en bewoond door christenen en herdoopt tot San Francisco de Quito. De verwelkoming die mij te beurt viel, overtrof al mijn verwachtingen. Ik had immers al het nodige mee voor de misviering, die de christenen hier al meer dan elf maanden hadden moeten missen. Ik heb ook een geschikte plek, omringd door muren, gevonden om ons klooster te bouwen. De basis voor onze kerk is reeds gelegd. Ondanks de oorlogen, miseries, overlijdens en het gebrek aan voedsel, is de houding van de plaatselijke bevolking, zoals reeds gezegd, veelbelovend !'*

Helaas waren de Spanjaarden bevangen door goudkoorts.

‘De verleiding om hier goud te vinden is zo groot dat niets, zelfs de dood niet, de Spanjaarden weerhoudt,’ besloot broeder Bonaventura broeder Joos’ epistel. *‘Indien er aan de poorten van de hel goud te vinden zou zijn, geloof ik dat ze er met z’n allen heen zouden snellen. God zij dank hebben ze geen goud gevonden in Quito. Nochtans deed het gerucht de ronde dat hier veel goud te rapen zou zijn. Weliswaar schitteren sommige gebouwen en paleizen als goud in de zon. Maar de inboorlingen, nadat ze de komst van de christenen hadden vernomen, hebben hun schatten begraven. Hierop hebben de christenen er velen gedood en verbrand die weigerden te onthullen waar ze hun meest waardevolle spullen hadden verstopt !’*

De goudkoorts zorgde evenwel niet alleen voor kommer en kwel, want zo stelde broeder Joos nog : *‘Dankzij het goud zijn veel gebieden ontdekt die anders onontdekt waren gebleven. Aldus zullen veel zielen worden gered die, zonder het goud, verloren waren geweest. God zij geloofd die uit iedere omstandigheid zijn voordeel haalt om zielen te redden !’*

Tot zover, na de gebruikelijke slotformule, dit met het prachtig handschrift van broeder Joos opgestelde drieëndertig jaar oude epistel, dat mij de tranen in de ogen bezorgde. Want ook ik was, net als broeder Joos, overdonderd geweest door wat ik bij mijn aankomst in deze heidense contreien had gezien. En ook ik was verontwaardigd door de houding van de Spanjaarden die de inboorlingen als beesten behandelden !

4. Dichtbundel

Toen broeder Joos in zijn door feestgangers besmeurde monnikspij opnieuw in het San-Franciscoklooster verscheen, was hij blij de oudste zoon van zijn zus Anna te kunnen omhelzen. Hij nam ook kennis van het feit dat broeder Bonaventura door Pius de Vijfde, in 1566 tot Petrus’ opvolger gekozen, in Lima tot inquisiteur was benoemd.

Hij zou er, samen met licentiaat Serván de Cerezuela, de eerste zijn om over de rechtlijnigheid van de geloofsleer te waken.

Broeder Joos nam de brief die hij in 1536 aan zijn intussen overleden ouders had geschreven onwennig in ontvangst. Was het heus het origineel ? Zonder hem te herlezen – ofwel wist hij nog wat hij toen had geschreven, ofwel boeide het hem niet meer wat hij toen had geschreven – overhandigde hij hem mij. Of ik die brief in de archieven van het San-Franciscoklooster wilde bewaren ? In geen geval zou hij hem 's anderendaags meenemen naar Popayán !

Broeder Bonaventura overhandigde zijn oom ook de jongste dichtbundel van Anna Bijns. Van haar herinnerde broeder Joos zich nog dat zij in 1528 haar eerste dichtbundel uitbracht. Hij was toen dertig, Anna Bijns vijfendertig. Zij was geen non, noch een begijn, bleef halsstarrig ongetrouwd, maar hield ervan met minderbroeders om te gaan. Broeder Joos herinnerde zich nog heel goed dit vers :

*O Christen menschen, hoe sij dij verkeert,
Dat hij, broeders malcanderen niet anders en eert !*

Was dat geen oproep opdat christenen niet met andere christenen in broedertwisten verwickeld zouden geraken, zoals Huáscar met Atahualpa ? Op de nimmer gedoofde brandstapels kwamen toen zelfs broeders van andere Orden terecht die Luther niet als een ketter, maar als een hervormer zagen. Christenen verdoemden andere christenen. Allen beleden zij de liefde tot God. Allen predikten ze de naastenliefde. En toch verketterden ze elkaar. Voor broeder Joos was het, net zoals voor mij trouwens, een van de redenen om het Oude Continent te verlaten, en de sprong in het onbekende te wagen. Dankzij de brieven die Pieter van Gent uit Nieuw-Spanje naar onze Orde in Gent stuurde en die publiek werden voorgelezen, wisten we dat dat onontgonnen gebied was. In de Nieuwe Wereld werden bij de vleet nieuwe christenen gedoopt.